
DOKUMENTY A MATERIÁLY

HRADNÍ KAPITÁNI A PUŠKÁRSKI MAJSTRI V SLUŽBÁCH MESTA BANSKEJ BYSTRICE V 16. STOROČÍ

IGOR GRAUS

GRAUS, I.: Castle Captains and Gunsmith Masters in Services of the Town of Banská Bystrica in the 16th Century. *Vojenská história*, 9, 4, 2005, pp 60 – 66, Bratislava.

The author deals with persons of captains of Banská Bystrica town castle and their deputies in the office, the gunsmith masters. Although the oldest written record on a town castle captain comes from 1459, a beginning of the mentioned function may be put to the period before a half of the 15th century, and particularly it has a direct relation to the building of the town castle.

The captain's task was a complex protection of the whole castle area, in which there were many sacral and profane objects. The author in details analyses a scope of work of both the positions, their salaries, arms production for the town and their social position in the community of Banská Bystrica.

Military History. Banská Bystrica. City Castle. Captain. Gunsmith Master.

Významné miesto medzi zamestnancami mesta Banskej Bystrice v priebehu 16. storočia zaujímali osoby, ktoré boli spojené s obranou mesta. Zatiaľ čo funkcie rotmajstrov a štvrtmajstrov boli viac vojenskými hodnotami než funkciami, neboli platené a vyplývali priamo zo systému brannej organizácie obyvateľstva, platenú funkciu zastávali hradný kapitán, čiže veliteľ banskobystrického mestského hradu a jeho zástupca – podkapitán, ktorý bol zároveň mestským puškárskym majstrom.

Etablovanie úradu mestského hradného kapitána nie je možné presne doložiť pre torzovitosť zachovaných archívnych dokumentov z najstaršieho obdobia dejín mesta. Banská Bystrica si ešte ani v 14. storočí nevybudovala ucelený fortifikačný systém a viac než na vlastné hradby sa spoliehala na autoritu svojho výsadného postavenia pod priamou kráľovskou ochranou, ďalej na ochrannú funkciu väčšieho množstva pevností na prístupovej ceste Slovenskou bránou a v neposlednom rade aj na silu kráľovských vojenských posádok na neďalekých hradoch v Slovenskej Lupči a vo Zvolene. Mesto však nebolo úplne bez fortifikačných objektov – stáli v ňom viaceré silne opevnené kamenné obytné domy vežového typu, ktoré chránili kritické prístupové miesta. Na existenciu nejakej ďalšej formy opevnenia, pozostávajúcej zrejme zo zemných valov a palisád v tomto období poukazuje aj pomenovanie jadra mesta ako *Burgstadt*. Prvá priama písomná zmienka o opevnení Banskej Bystrice pochádza z roku 1442 a listina o prímerí medzi šľachtou Novohradskej a Hontianskej župy a Jánom Jiskrom z Brandýsa v súvislosti s Banskou Bystricou zdôrazňuje skutočnosť, že sa v meste nachádza *fortalitiu*, čiže pevnosť, opevnenie alebo hrad.¹

---

¹GRAUS, I.: K lokalizácii neznámej (piatej) bašty v banskobystrickom hradnom areáli. In: *Archaeologia historica* 25. Zborník príspevkov z XXXI. medzinárodnej konferencie archeológie stredoveku, konanej v dňoch 27. – 30. septembra 1999 v Banskej Bystrici; *Archaeologia historica* 25, Brno 2000, s. 119-136.

Hoci najstarší zachovaný písomný záznam o mestskom hradnom kapitánovi pochádza až z roku 1459 (spomína sa v ňom Klára, vdova po hradnom kapitánovi Bartošovi), počiatky uvedenej funkcie možno predpokladať omnoho skôr, a to v priamej nadväznosti na vybudovanie samotného mestského hradu niekedy v období pred polovicou 15. storočia.²

Na základe ojedinelých zmienok tiež nie je možné presne zrekonštruovať pracovnú náplň kapitána v najstaršom období, ale zrejme ňou bola komplexná ochrana celého areálu mestského hradu s kostolmi, radnicou, farou a ďalšími fortifikačnými objektmi, vrátane zabezpečovania jeho údržby.³ Dôležitú úlohu predstavovala aj ochrana mestského archívu, ktorý sa nachádzal v hradnom areáli.⁴

Omnoho lepší prehľad o pracovnej náplni mestských hradných kapitánov poskytujú archívne dokumenty od polovice 16. storočia. Hradný kapitán bol pri výkone funkcie plne podriadený richtárovi mesta a mestskej rade. V priestoroch hradu sa mal zdržiavať neustále, bez ohľadu na dennú či nočnú hodinu, a opúšťať ho smel len vo výnimočných prípadoch, a to iba so súhlasom mestskej rady. Práve z uvedeného dôvodu mu mesto na hrade poskytovalo bezplatné ubytovanie.⁵

Jeho každodennou povinnosťou bolo zabezpečovanie vstupu osôb do priestorov hradného areálu, pričom pri odomykaní a zamykaní brány sa vyžadovala jeho osobná prítomnosť. Kľúče od areálu pritom po celý čas výkonu služby zostávali v jeho rukách. Výnimku predstavovali iba prípady, keď bol chorý, alebo z príkazu vedenia mesta plnil iné úlohy. Hradný areál sa otváral denne hodinu pred svitaním a večer sa zatváral hodinu pred zotmením, pričom presný čas otvorenia a zatvorenia brány signalizoval zvon. V prípade, ak sa kapitán nachádzal mimo hradného areálu alebo sa zúčastňoval na bohoslužbách, brána zostala zatvorená a každý prichádzajúci na ňu musel zaklopať kladivom. Strážca brány kontroloval aj osoby, ktoré hradný areál opúšťali. Kapitánovou úlohou počas sviatočných dní, ako aj počas všedných dní v čase konania bohoslužieb, bolo zaujať so zbraňou v ruke stanovište v priestore medzi dvoma vstupnými bránami v barbakane. Na tomto mieste kontroloval prichádzajúcich až do začatia bohoslužieb a po ich skončení dohliadal na ich odchod. Prísna kontrola vstupu sa však netýkala iba cudzích a neznámych osôb, ktoré do areálu mestského hradu nesmeli vstúpiť bez kapitánovho súhlasu, ale aj všetkých osôb, ktoré by pri sebe mali zbrane. Tieto sa pred vstupom museli povinne odovzdať kapitánovi. Kapitán mal zvláštny pozor dávať aj na „veselých ľudí a šibalov“ a prísny zákaz vstupu do hradu mali aj svine, psy a iné zvieratá.

V priebehu noci zostávali brány mestského hradu zatvorené a kapitán doň bez priameho rozkazu richtára nesmel nikoho vpustiť. Každé ráno podával hlásenie richtárovi. Dennú aj nočnú stráž v areáli vykonávali hliadky na baštách a strážcovia pri bránach, ktorých do služby staval kapitán. Jeho úlohou bola aj ich náhodná nočná kontrola. Ak niekoho prichytil pri spánku, stanovenie druhu a výšky trestu bolo plne v jeho právomoci. Bez kapitánovho súhlasu nesmel žiaden člen hliadky opustiť svoje stanovište. V prípade, že kapitán musel hradný areál opustiť, bol povinný zabezpečiť riadnu prevádzku vstupných brán.

²Dátum jeho vzniku pre absenciu písomných prameňov nepoznáme a uvedenú otázku zatiaľ nevyriešil ani archeologický výskum. BÓNA, M. – ŠIMKOVIC, M.: Opevnené sídla neskorej gotiky. In: BÚRAN, D. a kol.: Gotika. Dejiny slovenského výtvarného umenia. Bratislava : Slovart, 2003, s. 600.

³V návrhu nových mestských výsad z roku 1524 sa objavuje ustanovenie o povinnosti poddaných ročne doviesť na hrad 3 fúry dreva, čistiť hradnú priekopu a vykonávať všetky práce podľa príkazu richtára a hradného kapitána. Štátny archív v Banskej Bystrici, pobočka Banská Bystrica (ďalej len ŠA BB, PBB), f. Mesto Banská Bystrica (1020) 1255 – 1922 (ďalej len MBB), Fasc. 920/38.

⁴Z roku 1530 pochádza výzva mestskej rady hradnému kapitánovi Jurajovi Malerovi, ktorý sa dlhší čas zdržiaval na bližšie neurčenom mieste, aby sa urýchlene vrátil späť do mesta a riadne vykonával svoju prácu, za ktorú poberá plat. Rada mu vytýkala zanedbávanie výkonu funkcie a nedostatočnú starostlivosť o mestský hrad s archívom, ktorý označila za svoj poklad. Tamže, Fasc. 304/48.

⁵Tamže, MÚK 1544, inv. č. 22, s. 126.

Kapitán ďalej zodpovedal za zbrane, muníciu a výzbroj, ktoré sa nachádzali na jednotlivých fortifikačných objektoch a v mestskej zbrojnici. Tieto po uvedení do funkcie prevzal komisionálne a o prevzatí sa vyhotovil inventúrny zápis.⁶ Zbrane musel udržiavať v dobrom technickom stave a museli byť kedykoľvek schopné použitia. Okrem zbraní však musel dohliadať aj na jednotlivé fortifikačné objekty, dbať o ich dobrý stav a o čistotu celého hradného areálu. Pri jeho údržbe a správe mal zároveň prihliadať na hospodárnosť. Veľkú pozornosť mal venovať aj mestským zvonom a vo všeobecnosti sa mal vždy správať tak, aby s ním bola vrchnosť spokojná. Od richtára a mestskej rady mal nielen prijímať rozkazy, ale mal s ňou aj úzko spolupracovať pri zabezpečovaní potrieb hradného areálu, ako aj pri zistení akýchkoľvek nedostatkov alebo čohokoľvek, čo by sa týkalo nielen hradu, ale aj samotného mesta. V takom prípade mal zistené skutočnosti bez odkladu nahlásiť a senátorom mal kedykoľvek poslúžiť aj svojou radou.⁷

Veľmi zaujímavú povinnosť mal novomenovaný hradný kapitán v roku 1543. Hoci funkciu kapitána mal vykonávať iba počas jediného roka, vo svojej prísahe mestu sa zaviazal v prípade potreby za jeho záujmy položiť aj vlastný život.⁸

Právomoci kapitána banskobystrického mestského hradu v čase ohrozenia sa však pritom začínali, ale aj končili na území vymedzenom hradbami tohto areálu. Je zaujímavé, že sa vôbec nepodieľal na vojenskom velení mestskej domobrany. Obyvateľom mesta, ktorí boli zoradení do rôt podľa jednotlivých mestských štvrtí, velili rotmajstri a na čele každej uličnej štvrte stál štvrťmajster. Štvrťmajstri podliehali richtárovi mesta a jeho pobočníkovi. Veliteľ mestského hradu ako veliteľ samostatného celku spolu s celou svojou posádkou, tvorenou okrem strážcov aj ozbrojenými mešťanmi, tiež plne podliehal najvyššiemu veleniu mestského richtára.⁹

Kapitán, ak bol členom mestskej rady, sa zúčastňoval aj na jej zasadaniach a na všetkých administratívnych a právnych úkonoch, ktoré rada vykonávala.

Kapitán mestského hradu bol pri výkone svojej funkcie v čase mieru nadriadený viacerým osobám. Okrem denných a nočných strážcov to bol aj puškársky majster, ktorý zastával funkciu podkapitána, čiže jeho zástupcu. Hoci v meste pôsobilo viacero puškárskych majstrov, a títo sa podieľali aj na výrobe a údržbe zbraní v mestskom hrade, iba jeden puškár mohol zastávať platenú funkciu podkapitána. Pri nástupe do funkcie rovnako ako kapitán skladal prísahu a jeho povinnosti boli veľmi podobné povinnostiam jeho nadriadeného.

Týždenný plat kapitána mestského hradu od polovice 16. storočia predstavoval sumu 1,50 zlatého a podkapitánova týždenná mzda činila 75 denárov. Koncom roka aj kapitán s podkapitánom, podobne ako ostatní mestskí zamestnanci, dostali dvojnásobný plat.¹⁰ Od roku 1584 sa kapitánov plat zvýšil na 2 zlaté.¹¹

⁶Tamže, MÚK 1598, inv. č. 141, s. 237.

⁷Príkazy mestskej rady hradným kapitánom a podkapitánom, ako aj texty ich prísah z rokov 1543, 1563 a 1566, sú zaznamenané v administratívno-súdnych protokoloch. (Tamže, PP 3, s. 13, PP 1563, inv. č. 8, s. 25, PP 1566-1567, inv. č. 10, s. 27-28.) Inštrukcia pre hradného kapitána z roku 1577 je zapísaná na voľných listoch v spoločnej kódexovej väzbe troch kníh s právnou problematikou (Grundliche und Rechte Underweysung. Frankfurt 1588, Tractatus ad formulam testamenti. Frankfurt 1587, Peinlich Halsgericht. Frankfurt 1587), ktoré pochádzali z majetku richtára Jána Drechslera. (Tamže, zbierka starých tlačí, inv. č. 206, prírástkové číslo 2877.)

⁸Inštrukcia mestskej rady pre hradného kapitána z roku 1577, ktorú publikoval KOLOSVÁRI, S. – ÓVÁRI, K.: Corpus statutorum IV/2. Budapest 1897, s. 106-108, na s. 107 a 108 obsahuje časť textu s nariadením o vyhľadávaní archívnych dokumentov v mestskom archíve v súčinnosti s podnotárom, ako aj o príprave podkladov z archívnych dokumentov pre potreby richtára a mestskej rady. Ide však o činnosti, ktoré sa nezlučovali s výkonom funkcie hradného kapitána a pretože uvedenú časť textu originálny archívny dokument vôbec neobsahuje, možno to považovať za editorov omyl.

⁹K brannej organizácii obyvateľstva mesta v 16. storočí pozri GRAUS, I.: Das Alltagsleben von Neusohl im Spiegel der städtischen Feuerlöschordnung im 16. – 18. Jahrhundert. In: ČIČAJ, V., PICKL, O. (ed.): Städtisches Alltagsleben in Mitteleuropa vom Mittelalter bis zum Ende des 19. Jahrhunderts. Die Referate des Internationalen Symposiums in Častá – Píla vom 11. – 14. September 1995. Bratislava: AEP, 1998, s. 135-140.

¹⁰ŠA BB, PBB, MBB, MÚK 1567, inv. č. 66, s. 90-91.

¹¹Tamže, MÚK 1584, inv. č. 99, s. 121-122.

Oproti tomu kapitán Tomáš Jaruš v roku 1543 dostával týždenný plat 2,5 zlatého. Z uvedeného príjmu však musel platiť aj svojho pomocníka a za výrobu zbraní dostával osobitný plat.¹² Podkapitán Ján Trapp v roku 1566 dostával týždenný plat vo výške 1,5 zlatého. Okrem toho dostával ročne 12 zlatých na nákup palivového dreva a mesto mu poskytovalo bezplatné ubytovanie priamo na hrade.¹³ Vo výnimočných prípadoch však plat dostávala aj kapitánova manželka. V roku 1563 napríklad mestská rada rozhodla, že týždenný plat bude naďalej vyplácať vdove po mestskom kapitánovi Štefanovi Höckelovi.¹⁴ Nemenovaný podkapitán mestského hradu v čase výkonu svojej funkcie od polovice októbra do začiatku decembra 1560 dostával okrem zvyčajného platu príplatok vo výške 80 denárov.¹⁵

O obsadení funkcie hradného kapitána a podkapitána rozhodovala mestská rada, a to na základe voľby. Zvolený kandidát pri nástupe do funkcie zložil prisahu a následne vykonal inventúru všetkých fortifikačných objektov nachádzajúcich sa v areáli mestského hradu, zbraní, munície a iných zásob. Inštalácia nového kapitána sa pritom nezaobišla bez pohostenia účastníkov.¹⁶

O osobách, menovaných do funkcie kapitána mestského hradu, sa predpokladalo, že budú svoj úrad zastávať doživotne alebo, až kým sa ho nebudú musieť vzdať kvôli veku, chorobe alebo iným lukratívnejším pracovným príležitostiam. Z dôvodu vysokého veku a telesnej slabosti bol napríklad vo februári 1545 uvoľnený zo služieb mesta puškársky majster a podkapitán Ján Jobst. V rovnaký deň však mestská rada prepustila aj kapitána Jána Sturzera kvôli jeho nezodpovednému prístupu, ktorú si vyžadoval zamykanie brán hradu, ako aj pre jeho celkovú zlú starostlivosť o výkon funkcie.¹⁷ Oproti tomu napríklad podkapitán Ján Trapp odišiel zo služieb mesta so čťou a mestská rada mu pri nástupe na nové pôsobisko zaželala všetko najlepšie.¹⁸ Iba celkom výnimočne sa funkcia hradného kapitána obsadzovala na relatívne krátke, presne stanovené obdobie. To sa stalo napríklad v roku 1543, keď 29. januára do funkcie kapitána nastúpil delolejár Tomáš Jaruš a z funkcie ho mesto uvoľnilo už 13. decembra v tom istom roku.¹⁹

Zatiaľ čo pri obsadzovaní funkcie kapitána mestského hradu možno pozorovať úsilie mesta o menovanie osôb s lepším spoločenským statusom, často spomedzi členov mestskej rady a tiež zámer stabilizácie výkonu tejto funkcie, v prípade podkapitánov mesto často uzatváralo dohody s bezprostrednými výrobcami zbraní, delolejarmi alebo zvonolejarmi na ohraničený časový úsek, potrebný na vyhotovenie dohodnutej zákazky výroby zbraní. Zjednodušene sa dá povedať, že mesto si lojalitu osôb, ktoré vyrábali zbrane pre mesto, a teda museli často vstupovať do hradného areálu, poistovalo ich prísazným zaviazaním do služby s povinným výkonom všetkých potrebných činností. V roku 1563 mestská rada napríklad do funkcie hradného podkapitána a puškárskeho majstra na istý čas menovala delolejára a zvonolejára Pavla Neidla z Prešova, ktorému zadala zákazku na výrobu zbraní a zvona. Rovnakým spôsobom mesto postupovalo napríklad aj v roku 1567, keď do svojich služieb angažovalo Valentína z Olomouca.²⁰

Ako sme už uviedli v predchádzajúcich riadkoch, mesto sa neuspokojovalo iba s nákupom zbraní od domácich výrobcov alebo z mimomestských zdrojov,²¹ ale výrobu nových zbraní

¹²Tamže, PP3, s. 11.

¹³Tamže, PP 1566-1567, inv. č. 10, s. 28.

¹⁴Tamže, PP 1563, inv. č. 8, s. 23.

¹⁵Tamže, MÚK 1560, inv. č. 57, s. 122.

¹⁶Tamže, MÚK 1598, inv. č. 141, s. 237.

¹⁷Tamže, PP 3, s. 120.

¹⁸Tamže, PP 1567, inv. č. 10, s. 108.

¹⁹Tamže, PP 3, s. 11, 52.

²⁰Tamže, MÚK 1567, inv. č. 66, s. 90.

²¹V Banskej Bystrici sa v priebehu 16. storočia ťažké zbrane vyrábali aj v mediarskom podniku. Tamojší delolejáři zbrane vyrábali pre viedenský arzenál a v rokoch 1566 – 1567 vyrobili 320 diel. V rokoch 1548 – 1579 vyrobili približne 1 144 diel. (VLACHOVIČ, J.: Slovenská meď v 16. a 17. storočí. Bratislava 1964, s. 128) Hoci mediarsky podnik stál na území mesta, nepatril mestu, ale do roku 1546 bol pod súkromnou, thurzovsko-fuggerovskou správou, a po roku 1546 pod štátnou správou.

často zabezpečovali aj hradní kapitáni a podkapitáni. Pokúsme sa teda na ich činnosť pre mesto pozrieť podrobnejšie.

Zatiaľ čo staršie záznamy o nákupoch a výrobe zbraní pre mesto zvyčajne nešpecifikujú osobu výrobcu, prípadne poznáme len mená výrobcov, ale nie mená kapitánov a podkapitánov, od 40. rokov 16. storočia sú k dispozícii omnoho bohatšie pramene s lepšou výpočtovou hodnotou.

Mestská rada sa v roku 1541 pod dojmom pádu Budína rozhodla zdokonaľovať svoje opevnenie a súbežne s realizáciou jeho prestavby sa rozhodla poveriť výrobou dvoch nových diel zvolenského delolejára Tomáša Jaruša. Majster na objednávke pracoval od septembra do novembra a delá odliat z tridsiatich centov zvonoviny, za čo mu mesto zaplatilo 133,92 zlatých.²² Práve Tomáš Jaruš, ktorý pre Banskú Bystricu odliat 17-centové delo už v roku 1532²³ a v roku 1539 bližšie nešpecifikovaný zvon,²⁴ sa v roku 1543 stal kapitánom banskobystrického mestského hradu na necelý jeden rok. Mestská rada mu v priestoroch mestského hradu povolila postaviť delolejársku dielňu, v ktorej mohol vyrábať zbrane aj pre iných zákazníkov, než bolo mesto Banská Bystrica. Jaruš sa mestu zaviazal vyhotoviť všetky požadované zákazky, pričom mesto mu malo za liatie každého jedného centa suroviny zaplatiť dva zlaté. Majster Tomáš si však vyhradil právo dostať zákazku od mesta v trojmesačnom predstihu, aby sa mohol na výrobu dôkladne pripraviť a zároveň sa obe zmluvné strany dohodli, že, ak mesto nebude spokojné s delolejárskou prácou alebo, ak on nebude vedieť vyrobiť zbraň podľa požiadaviek mestskej rady, do troch mesiacov sa vzdá funkcie hradného kapitána.²⁵ Spolu s ním na hrade pôsobil aj jeho služobník a pomocník Ján Karengiesser.²⁶

Je zaujímavé, že hoci mesto malo k dispozícii prvotriedneho odborníka na výrobu zbraní, vôbec nevyužilo jeho služby. V priebehu roka 1543 mu nezadalo žiadnu zákazku, napriek skutočnosti, že Tomáš Jaruš v meste v uvedenom období prevádzkoval dve zlievarenské huty. Indíciou poukazujúcou na pôvodný zámer mesta vyrobiť nové zbrane je aj presne dohodnutý čas služby v trvaní jediného roka.²⁷ Po uplynutí platnosti zmluvy s mestom Jaruš rezignoval na úrad kapitána mestského hradu a koncom roka 1543 odišiel aj z mesta.²⁸

V rokoch 1557 – 1563 na banskobystrickom hrade pôsobil vo funkcii puškárskeho majstra ďalší majster Jaruš, ktorý však bol iba menovcom predchádzajúceho.²⁹ Identitu zvolenského majstra Tomáša Jaruša, ako aj jeho odchod z mesta potvrdzuje jeho vlastnoručne vystavená plná moc z 1. marca 1570 pre svojho nevlastného syna Hansa Prucknera z Banskej Bystrice na vymáhanie staršieho dlhu. Tomáš Jaruš v čase vystavenia plnej moci pôsobil ako puškársky majster na Pražskom hrade.³⁰ Odchod Tomáša Jaruša do Prahy potvrdzuje aj zápis v mestskom administratívno-súdnom protokole z februára 1544 o voľbe nového hradného kapitána, ktorým sa stal Ján Sturzer.³¹

U majstra Jaruša sa v umení výroby zbraní v priebehu roka 1543 zdokonaľoval puškársky majster Pavol Suchentrunk, ktorý už v 30. rokoch za kapitanátu Juraja Prustla pôsobil vo

²²ŠA BB, PBB, MBB, MÚK 1541, inv. č. 18, s. 175-176.

²³Za materiál, prácu, podvozok, formu na delové gule, okutie a ďalšie príslušenstvo mesto zaplatilo 142,64 zlatých. Tamže, MÚK 1532, inv. č. 10, s. 149-151.

²⁴Tamže, MÚK 1539, inv. č. 16, s. 113.

²⁵Tamže, PP 3, s. 13.

²⁶Tamže, s. 11.

²⁷Mestská účtovná kniha za rok 1543 neobsahuje žiadne záznamy o nákupe alebo výrobe zbraní pre mesto.

²⁸Tamže, PP 3, s. 52, zápis z 13. decembra 1543.

²⁹Najstarší záznam o činnosti druhého Jaruša pochádza z roku 1557 (Tamže, MÚK 1557, inv. č. 50, s. 133), posledný z roku 1563 hovorí o jeho vdove, ktorej mesto po smrti majstra zaplatilo za čistenie zbraní. (Tamže, MÚK 1563, inv. č. 61, s. 175.)

³⁰Tamže, Fasc. 314/61.

³¹Tamže, PP 1544, inv. č. 3, s. 64.

funkcii mestského puškárskeho majstra a podkapitána.³² Tento v roku 1549 do prenájmu získal pozemok pri rieke Hron, kde pred šiestimi rokmi stála druhá huta delolejára Tomáša Jaruša a na rovnakom mieste si postavil vlastnú zlievarenskú hutu.³³ Jeho nemenovaný syn po rezignácii Jána Trappa z funkcie podkapitána v roku 1567 na základe poverenia mestskej rady vykonával funkciu podkapitána počas necelého pol roka, čiže až do menovania nového podkapitána,³⁴ ktorým sa nakoniec stal Valentín z Olomouca.³⁵ Ani ten však funkciu nevykonával dlho, už v septembri 1569 z bližšie neuvedených príčin rezignoval.³⁶ Onen zmieňovaný Suchentrunkov syn bol zrejme puškársky majster a delolejár Ján Suchentrunk, ktorý pre mesto pracoval v rokoch 1576 – 1592. Pre mesto vyrobil dva falkonety, sedem diel, jeden mažiar, osem dvojhákovnic a jeden zvon.³⁷

Po Tomášovi Jarušovi bol ďalším, ale omnoho skromnejším dodávateľom zbraní kapitán Štefan Höckel. Sám zbrane nevyrábal, ale v roku 1560 od neho mesto kúpilo sedem hákovnic.³⁸

Zbrane vyrábal aj podkapitán, puškársky majster a delolejár Šimon Dobretak, ktorý je v úrade doložený od roku 1584 a pre mesto pracoval ešte aj v roku 1589.³⁹ Jeho služby si mestská rada zrejme cenila, pretože z roku 1595 pochádza záznam o finančnej podpore delolejárneho študujúceho syna.⁴⁰

Je zaujímavé, že podkapitán Ján Trapp pre mesto nevyrobil žiadne zbrane, hoci bol zdatným remeselníkom a k jeho povinnostiam patrila aj starostlivosť o mestský vodovod s rezervoárom v hradnom areáli.⁴¹ Jeho kvality ocenil aj mediarsky podnik, pretože koncom 60. rokov 16. storočia ho poveril vyhotovením nového stroja na striedavú ťažbu za 600 – 700 zlatých a v roku 1564 realizoval stavbu nového gápl'a za 120 zlatých.⁴²

Najvýznamnejším výrobcom zbraní pre mesto sa však v priebehu 16. storočia stal prešovský delolejár a zvonolejár Pavol Neidl. Do mesta prišiel pôvodne na základe pozvania mestskej rady, ktorá s ním v decembri 1561 uzatvorila dohodu o preliatí poškodeného Banického zvona. Majster 130-centový ťažký zvon odliat na druhý pokus v priebehu nasledujúceho roka a v roku 1563 došlo k jeho osadeniu do veže zvonice.⁴³ Po skončení práce na zvone sa mesto s Neidlom dohodlo na výrobe zbraní pre mesto a v marci 1563 ho mestská rada vymenovala do funkcie hradného podkapitána.⁴⁴ Zo suroviny, ktorá zvýšila po odliatí zvona, vyrobil delolejár jedno delo⁴⁵ a v nasledujúcom roku vyrobil pre mesto 9 ďalších diel a jeden mažiar s celkovou hmotnosťou 97 centov.⁴⁶ Delolejár okrem pravidelnej mzdy podkapitána dostal po 3 zlaté za každý uliaty cent.⁴⁷ Napriek poškodeniu Banického zvona, niekedy v priebehu roka 1564, Pavol

³²Tamže, PP 3, s. 116 (zápis z roku 1545). Mestský administratívny protokol z roku 1545 (Tamže, s. 121) sa v súvislosti so sporom o 50 zlatých zmieňuje aj o puškárskom majstrovi Pavlovi z Likavy, ale nie je zrejmé, či išlo o totožnú osobu.

³³Tamže, s. 232 (zápis z roku 1549).

³⁴Tamže, PP 1567, inv. č. 10, s. 83.

³⁵Tamže, MÚK 1567, inv. č. 66, s. 90.

³⁶Tamže, MÚK 1569, inv. č. 70, s. 67.

³⁷Tamže, MÚK 1576, inv. č. 83, s. 321-323, MÚK 1581, inv. č. 93, s. 203, MÚK 1591, inv. č. 117, s. 233, MÚK 1592, inv. č. 122, s. 191, MÚK 1593, inv. č. 127, s. 230.

³⁸Tamže, MÚK 1560, inv. č. 57, s. 193.

³⁹Tamže, MÚK 1584, inv. č. 99, s. 121, MÚK 1589, inv. č. 113, s. 149.

⁴⁰Tamže, MÚK 1595, inv. č. 131, s. 119.

⁴¹Tamže, PP 1566-1567, inv. č. 10, s. 27-28.

⁴²VLACHOVIČ, J.: Slovenská med'... ref. 21, s. 96-97.

⁴³Podrobnejšie in: GRAUS, I.: Banskobystrický Veľký zvon z roku 1763. In: Pamiatky a múzeá 2003, č. 4, s. 34-38.

⁴⁴ŠA BB, PBB, MBB, MÚK 1563, inv. č. 61, s. 99.

⁴⁵Tamže, PP 1563, inv. č. 8, s. 7, 12.

⁴⁶Tamže, MÚK 1564, inv. č. 63, s. 127-128.

⁴⁷Tamže, PP 1564, inv. č. 9, s. 17.

Vojenská história

Neidl v meste aktívne pôsobil aj naďalej. V roku 1566 pre hodinovú vežu na námestí ulial hodinové zvony⁴⁸ a mesto mu zadalo zákazku aj v nasledujúcom roku.⁴⁹

Na rozdiel od funkcie podkapitána, ktorá mala nižší spoločenský status, funkcia kapitána mestského hradu sa vo všeobecnosti považovala za veľmi významnú a spoločensky prestížnu. Hradný kapitán minimálne v priebehu 16. storočia nepatril do kategórie radových mestských zamestnancov. Napríklad v rokoch 1519 – 1522 bol hradným kapitánom akýsi Tomáš, ktorý bol zároveň členom mestskej rady.⁵⁰ V rokoch 1523 – 1524 sa jeho nástupcom vo funkcii stal Leonard Wallach,⁵¹ dovtedajší člen banskobystrickej mestskej rady, ktorý post prísažného zastával aj naďalej. Po jeho smrti ho vo funkcii hradného kapitána vystriedal ďalší dlhoročný člen mestskej rady – Valentín Schneider. V roku 1533 do funkcie kapitána mestského hradu nastúpil člen mestskej rady Baltazár Hegggl, ktorý sa o 3 roky neskôr stal richtárom. Funkciu hradného kapitána po Hegglovom zvolení za hlavu mesta prebral ďalší dlhoročný člen mestskej rady Juraj Prustl a od roku 1543 ho vo funkcii na krátky čas nahradil prísažný Ján Sturzer. V roku 1550 bol hradným kapitánom člen mestskej rady Anton Schneider a v roku 1552 opätovne Ján Sturzer, ktorý v rovnakom roku zomrel. V roku 1604 sa hradným kapitánom stal Ján Drechsler, ktorý zároveň zastával richtársky úrad.

Menovanie členov mestskej rady do funkcie kapitána banskobystrického mestského hradu, namiesto osôb bezprostredne spojených s problematikou výroby zbraní a znalých vojenského remesla, ku ktorému dochádzalo vo väčšej miere od 2. polovice 16. storočia, poukazuje na postupnú stratu významu uvedenej funkcie. Po roku 1660 úrad hradného kapitána jestvoval už iba čisto formálne a kapitáni nemali žiadne právomoci. Po trvalom obsadení banskobystrického mestského hradu vojenskou posádkou v roku 1671 úrad hradného kapitána definitívne zanikol.⁵²

---

⁴⁸Tamže, Fasc. 276/40, s. 103.

⁴⁹Tamže, MÚK 1567, inv. č. 66, s. 159. Od jeho menovca, Michala Neidla mesto v roku 1528 kúpilo 5 hákovnic a ďalšie zbrane kúpilo od iných dodávateľov. Tamže, MÚK 1528, inv. č. 7, s. 79.

⁵⁰Tamže, PP-1, s. 37. Akýsi Tomáš sa v zozname členov mestskej rady objavuje aj v roku 1518, nie je však pri ňom uvedená funkcia.

⁵¹Tamže, Fasc. 50/8.

⁵²JURKOVICH, E.: Beszterczebánya szabadam királyi város monographiája. A városi közönség megbízásából. Budapest 1922, rukopis. Kapitola XVIII. – Városi szervezet, bíró, tanácsok, tisztikar. s. 71.